

Asser Historisch Tijdschrift

TIJDSCHRIFT VAN DE ASSER HISTORISCHE VERENIGING
VIERDE JAARGANG
NUMMER 1 / MAART 1994

Colofon

Het Asser Historisch Tijdschrift is een periodiek van de Asser Historische Vereniging en verschijnt vier maal per jaar

Hoofredacteur:
Harry Gras

Redactieleden:
Bertus Boivin
Tjeerd Jongsma
Peter Zweegers

Redactionele ondersteuning:
Leny Hazelzet

Vormgeving en druk:
Bremer drukkerijen bv

© Asser Historische Vereniging

Redactie-adres:
Gemeentearchief van Assen
Postbus 30018
9400 RA Assen

Ledenadministratie:
Secretariaat Asser Historische Vereniging
Postbus 10066
9400 CB Assen

Lidmaatschap Asser Historische
Vereniging (inclusief tijdschrift):
f 35,- per jaar

Illustratie omslag: De poort van het Asser klooster in de Middeleeuwen. Het is echter onduidelijk of deze prent ergens op gebaseerd is of dat het hier slechts een fantasievolle impressie betreft. Zie ook het artikel van Harry Gras (uit: P.H. Witkamp, *Geschiedenis der Zeventien Nederlanden* [Amsterdam, 1880] 617)

In dit nummer

“Het komt mij voor dat men ons katholieken met lede oogen te Assen aanziet”. Het zijn woorden van Henricus van Kessel, de eerste pastoor van Assen. Hij was in 1832 geplaatst in de Drentse hoofdstad om daar een rooms-katholieke parochie te stichten. De problemen die hij daarbij ondervond, brachten hem tot de bovenstaande en soortgelijke uitspraken. Drs. A.J.M. den Teuling maakt echter duidelijk dat deze opmerkingen eerder Van Kessels frustraties weergeven, dan dat zij daadwerkelijke bewijzen zijn van tegenwerking.

Onbekende en nauwelijks bestudeerde bronnen kunnen de geschiedenis aardig op z'n kop zetten. Harry Gras laat dat zien in een artikel over het klooster Maria in Campis te Assen. Ondertussen vertelt hij over nonnen die worden weggevoerd door booswichten en hoe een abt een gebrek aan nonnen oplost. Aan de hand van recent onderzoek en een tot nu toe onbekende brief wijst hij er tenslotte op dat Assen in de Middeleeuwen wellicht belangrijker was dan tot nu toe wordt aangenomen.

Veel dorpen in Drenthe zijn in vroegere tijden geheel of gedeeltelijk door brand verwoest, soms meer dan één keer. Mevrouw M.Th. Kraijer-Otjens belicht een aantal branden in Anreep, speciaal de grote brand van 1914, waarbij maar liefst 26 mensen dakloos werden. Was deze brand inderdaad aangestoken, zoals men toentertijd meende en zoals nog steeds wordt verteld?

In de rubriek ‘Ooggetuigen’ vertelt de in 1919 geboren Dirk Greving over een jeugd zonder zorgen in het vooroorlogse Assen. Maar het was ook een Assen van kleine zuiltjes en grote verschillen tussen arm en rijk. In de rubriek ‘Stille getuigen’ tenslotte aandacht voor een vervallen pak-huisje uit 1904. Hoe lang zou het er nog staan?

A.J.M. den Teuling

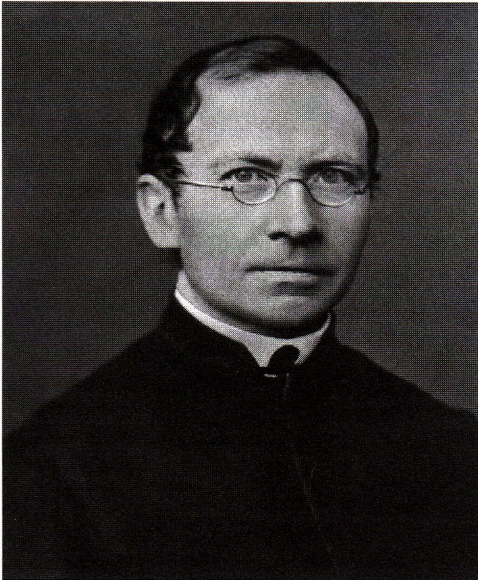
“Eene zeldzame vertoning”

Pastoor Van Kessel en de stichting van de rooms-katholieke parochie te Assen

Rond de kerstdagen van 1869 schreef H.D. Brenninkmeijer, pastoor van de rooms-katholieke parochie Assen sinds 1868, een brief aan zijn voorganger Henricus van Kessel te Zwolle. Hij vroeg hem daarin naar bepaalde kerkelijke registers, die misten in het archief in de pastorie aan de Vaart, naast boerderij de Hofstede. Deze registers waren van grote waarde, omdat ze een nauwkeurig verslag bevatten van de gebeurtenissen vanaf de oprichting van de rooms-katholieke statie - later parochie - Assen in 1833 tot de inwijding van het kerkgebouw in 1837. Kwamen de registers niet meer boven water, zo suggereerde Brenninkmeijer, dan kon Van Kessel wellicht zijn herinneringen aan Assen opschrijven: als eerste pastoor was hij immers een ware pionier geweest. Van Kessel stuurde als antwoord wat hij nog aan originele, indertijd ontvangen brieven had. In een beverig handschrift schreef de

77-jarige het te betreuren dat zijn aantekeningen verloren waren gegaan: “Het opstellen derzelve leverde mij destijds een aangename bezigheid”. Hij zou echter proberen, “indien God mij het leven en de krachten verleent, eenige aantekeningen omtrent de opkomst der parochie” op papier te zetten: “Wij moeten het geduldig afwachten.”

De vrucht hiervan was een manuscript met herinneringen, dat hij 29 juni 1870 aan zijn opvolger stuurde, inclusief een foto van hemzelf. Achteraf gezien was Brenninkmeijer net op tijd geweest met zijn verzoek, want op 21 december van dat jaar overleed Van Kessel. De verloren gewaande registers bleken echter in het geheel niet zoek te zijn. Brenninkmeijer had de twee handgeschreven bandjes met dagboeknotities inmiddels teruggevonden in het parochie-archief. Samen met een pakje brieven en het handschrift van Van Kessel uit 1870 werpen deze bronnen licht op de Asser jaren van pastoor Van Kessel en de moeilijke eerste jaren van de rooms-katholieke parochie.

H.D. Brenninkmeijer, pastoor van Assen van 1868 tot 1883 (collectie rooms-katholieke parochie Assen)

Henricus van Kessel was op 21 februari 1792 geboren te Zwolle als zoon van Josephus van Kessel en Catrina Reinders. Zijn ouders waren getrouwd op 3 mei 1789. De familie was bepaald niet rijk. Zo was de broer van Josephus in 1791 “van de Roomse armen” begraven. Josephus zelf was tabakskerver, koopman en winkelier. In 1806 dreef hij een winkel in tabak en kruidenierswaren en stond hij met zijn waren op kermissen. Hij was dus een kleine middenstander. Van Henricus’ kindertijd en studie is verder niets bekend. Vermoedelijk heeft hij de priesteropleiding in ’s-Heerenberg gevolgd. Later zou hij provisor (bestuurslid) van dit groot-seminarie worden. Als kapelaan in Zwolle kreeg hij in 1832 de keuze tussen het pastoraat van het eiland Schokland in de Zuiderzee

De eerste rooms-katholieke 'kerk' van Assen aan de Zuidersingel. Het pandje stond vanaf de singel gezien rechts van het huis dat diende als pastorie. Foto uit de jaren dertig (collectie Gemeentearchief Assen)

en dat van de nieuw op te bouwen statie van Assen. Hij liet de keuze over aan zijn superieur, J.H. Muller, aartspriester van Salland en Drenthe en pastoor te Zwolle. Muller plaatste hem in Assen.

Assen had nog nooit een zelfstandige parochie gevormd. Vóór de reformatie, rond 1600, bestond het uit het gebied van het cisterciënzer klooster Maria in Campis, waarbij één of twee priesters waren aangesteld, die slechts jurisdictie hadden over het klooster en zijn bewoners. Voor het overige hoorde het huidige gebied van de gemeente Assen toentertijd kerkelijk onder Rolde. De eerste keer dat er opnieuw sprake was van een katholieke kerk in Assen was rond 1807, toen Landdrost P. Hofstede suggereerde om de te kleine en "haveloze" hervormde kerk te verbouwen tot katholieke kapel of tot gemeentehuis. In het plan uit 1809 van de Rotterdamse architect

Giudici om Assen in opdracht van koning Lodewijk Napoleon te verfraaien was ook een monumentale katholieke kerk opgenomen, al woonden er nauwelijks katholieken. Het motief er achter was dan ook puur economisch: door de bouw ervan verwachtte men een toestroom van ambachtslieden en werkvolk, hetgeen Assen zou opstoten in de vaart der volkeren. Lodewijk Napoleon verdween echter van het toneel en zijn broer, keizer Napoleon, had andere prioriteiten.

Het idee voor een katholieke kerk in Assen bleef echter leven. Dit bleek bijvoorbeeld in 1820, toen P. Hofstede, inmiddels Gouverneur van Drenthe, burgemeester en wethouders van Assen verzocht om advies over een rekest van Provinciale Staten van Drenthe aan koning Willem I om katholieke kerken te stichten in Hoogeveen en Smilde. Het college van B en W vond Assen een

betere keus dan Smilde en bood voor de bouw van een kerk uit eigen beweging een stuk grond aan van 250 roeden ten zuiden van de Vaart. De koning wees het verzoek van Provinciale Staten echter af, zodat er van kerkbouw niets kwam. Tien jaar later werd een soortgelijk verzoek van een aantal particulieren uit Assen om financiële redenen afgewezen: de paar katholieken in het plaatsje - slechts drie gezinnen, werkgelzen en dienstboden - waren te arm om zelf substantieel tot een kerk en het onderhoud van een pastoor te kunnen bijdragen, er was geen behoefte meer aan sinds de bouw van een katholieke kerk te Veenhuizen in 1826 en voor steun van het Rijk waren "gunstiger omstandigheden des lands" noodzakelijk. Dat laatste sloeg ongetwijfeld op de geldverslindende mobilisatie vanwege de Belgische Opstand.

Per 1 januari 1832 kreeg Drenthe in de persoon van D.J. van Ewijck een nieuwe Gouverneur des Konings. Volgens de dagboeken van Van Kessel kreeg Van Ewijck, die uit de Haagse kringen was weggepromoveerd, van zijn voorganger de stichting van een katholieke kerk in Assen als een hoge prioriteit mee. De dagboeken verhalen ook dat de katholieke dienstbode van Van Ewijck slechts uit Den Haag naar Assen had willen meeverhuizen op voorwaarde dat zij iedere zondag naar de kerk kon. Daarvoor moest ze echter met een rijtuig op en neer naar Veenhuizen, wat per keer f 3,- aan huur kostte, een veelvoud van haar loon. Veel later, eind 1869, zou deze dienstbode als weduwe Anna Rolfers, geboren De Veer, de Asser rooms-katholieke kerk trouwens een vergulde kelk schenken. Wat de reden ook was, Van Ewijck zette zich in voor de stichting van een rooms-katholieke kerk in Assen.

Het is zeer waarschijnlijk dat Van Ewijck zijn Haagse relaties gebruikte om medewerking en subsidie te regelen en ook het gemeentebestuur van Assen redelijk onder druk heeft gezet. Na driemaal rappelleren door de Gouverneur besloot de Asser gemeenteraad op 6 oktober 1832 met 5 stemmen voor, 1 tegen en 3 voor uitstel mee te werken aan zijn voorstel. Eind 1832 ging er een advies naar de koning. In tegenstelling tot twee jaar daarvoor kwam er nu per 1 januari 1833 een gunstig principebesluit. Wellicht was dit te danken aan een demobilisatie, die intussen had plaatsgevonden, wellicht ook probeerde Willem I het katholieke volksdeel weer voor zich te winnen.

Het definitieve Koninklijk Besluit kwam op 24 april 1833. De statie Assen werd

op 29 mei van dat jaar opgericht door de vice-superior van de Hollandse zending Antonucci, die de Nederlandse katholieke kerk namens de paus bestuurde. De nieuwe statie omvatte behalve Assen vrijwel geheel midden-Drenthe, van Smilde tot Borger en Zuidlaren. Als tijdelijke oplossing werd een huis van G.A. Boer op de Zuidersingel (kadastraal nummer 891) gehuurd, dat zou dienen als pastorie, terwijl het ernaast gelegen pandje (nummer 887) van dezelfde eigenaar werd ingericht als kerkruimte. In aanwezigheid van vijftien katholieken werd het op 29 juni in gebruik genomen. Dit kleine gebouwtje mat slechts 6,70 m. bij 4,30 m. en was 2.40 m. hoog, maar het werd geschikt geacht voor 70 personen!

Met betrekking tot de bouw van een kerk was in het raadsbesluit van 1832 om finan-

Het woonhuis van pastoor Van Kessel aan de Zuidersingel, naast het 'kerkje'. In de tijd dat deze foto werd genomen, rond 1900, diende het 's zomers als woonhuis van de familie Lels. De foto is genomen door mevrouw Lels (collectie Gemeentearchief Assen)

Pastoor H. van Kessel op oudere leeftijd. Deze foto diende waarschijnlijk als voorbeeld voor een schilderij van Van Kessel, dat nog steeds in het dekenaat in Zwolle hangt (collectie rooms-katholieke parochie Assen)

ciële reden een vertraging ingebouwd van twee jaar. Van Kessel had dergelijke problemen, zowel van het stadsbestuur als van regeringszijde, al voorzien. Er was ook onduidelijkheid over de plaats waar de kerk en de pastorie moesten komen. Genoemd werden onder andere de plaats aan de Zuidersingel waar de gehuurde huizen stonden, het oude gemeentehuis op de hoek van de Groningerstraat en de Oude Straat en de zuidzijde van de Brink, naast de huidige 'Kloosterhof'. Deze lokaties vond Van Kessel terecht te klein of ongeschikt en hij beklagde zich over de geringe bereidheid van het gemeentebestuur om naar argu-

menten te luisteren: "Die heeren zijn op het zachtst genomen wat hardhoorig, als willende naar geene tegenbedenkingen tegen hun eerst verworpen plan luisteren". In overleg met de aartspriester hield Van Kessel het been stijf. Hij overlegde ook regelmatig persoonlijk met de Gouverneur, zijn overbuurman, tot wie hij blijkbaar gemakkelijk toegang had.

In mei 1835 kwam er een aanbod voor een stuk grond aan de Vaart, volgens Van Kessel een half uur gaans buiten Assen. Aan aartspriester Muller schreef hij: "Het komt mij voor dat men ons katholieken met lede

oogen te Assen aanziet en nu op eene quasi fatsoenlijke wijze zoekt te verwijderen". Het stuk grond lag aan de Vaart naast de latere boerderij de Hofstede en dat halve uur was dus nogal overdreven. Bovendien had deze plek als voordeel dat ze gunstiger lag voor de Smilder turfgravers. Bovendien legde het gemeentebestuur er een behoorlijke subsidie bij van f 2.000,-, al zou die pas in 1839 beschikbaar komen. Van de burgemeester kreeg Van Kessel tijdens een onderhoud te horen dat een meerderheid van vijf raadsleden de bouw van een kerk op de lange baan wilde schuiven, omdat het vooruitzicht dat een talrijke gemeente zich in Assen zou komen vestigen niet in vervulling was gegaan. Dat was na twee jaar wel snel geconcludeerd en weer kreeg Van Kessel het idee "dat men ons gaarne van hier zoude willen verbannen", zo schreef hij 15 juni 1835 aan Muller. Uiteindelijk werd de subsidie toch beschikbaar gesteld bij de voltooiing van de gebouwen. Op 17 november 1835 besloot de gemeenteraad daartoe, op 11 augustus 1836 kwam de koninklijke goedkeuring, op 19 augustus was de grondaankoop voltooid en op 26 september kwam de rijkssubsidie van f 8.000,- af. Samen met een bijdrage van f 1.700,- van aartspriester Muller waren de kosten voor de bouw gedekt.

Het is begrijpelijk dat Van Kessel met al dit uitstel aan andere dan financiële motieven dacht. Van anti-paapse motieven is in het gemeentearchief echter geen aanwijzing te vinden, integendeel. Men krijgt eerder de indruk dat het enigszins ontwikkelde deel van de bevolking niets tegen het katholicisme had of tenminste het economische voordeel van een groeiende katholieke gemeente zag en dat vooroordelen alleen bij een deel van de minder ontwikkelden en op relletjes beluste jongeren aanwezig waren. Andere minder ontwikkelden ontging het belang van het verschil tussen katholiek en protestant. In de tweede zondagsdienst, op 7 juli 1833, waren ongeveer 40 katholieken aanwezig en evenveel protestanten, omdat de hervormde predikant afwezig was. Over deze dienst noteerde Van Kessel: "Alles liep rustig en stil af: want de boswachter stond op last van den Heer Burgemeester aan de

deur". 's Middags was het echter anders: "het gedruisch van eene menigte kinderen buiten de kerkdeur belette ons onze voorgenomene godsdienstoefening". Ook op andere zondagen was er sprake van "veel getier" en "gestadig in en uitlopende jongeren". Nieuwgierigheid of onverdraagzaamheid was volgens Van Kessel de oorzaak. De hervormde predikant, G. Benthem Reddingius, die 23 juli bij hem op bezoek was, raadde hem aan "met hem van tijd tot tijd te verkeerren, om zoodoende dat vooroordeel te verzwakken".

Tot in de loop van 1834 hielden de klachten aan, al was de "dienaar van politie", die door de burgemeester op wacht was gezet, van groot nut. Zeer hinderlijk was een op 11 augustus 1833 aanwezige "piëtist", waarmee een protestant bedoeld werd van de orthodoxe richting die zich een jaar later zou afscheiden van de Nederlands Hervormde Kerk en waaruit later de Gereformeerde Kerk zou ontstaan. Deze man controleerde tijdens de preek opzichtig in zijn bijbel bladerend of de pastoor deze wel juist aanhaalde. Op het feest van Maria Lichtmis - 2 februari 1834 - wijdde de pastoor de kaarsen wel, maar deelde ze niet onder de gelovigen uit "om spotternij te voorkomen". Ondanks de aanwezigheid van minstens evenveel, ook "aanzienlijke", protestanten als katholieken, was het bij die gelegenheid veel rustiger dan tevoren. Uit dezelfde periode dateert Van Kessels klacht dat de protestanten vroeger kwamen dan de katholieken en bijgevolg alle beschikbare ziplaatsen innamen.

Op 14 augustus 1835 kwam de hervormde predikant met een diaken bij Van Kessel met de vraag of hij wilde intekenen op een lijst van bijdragen voor de gezamenlijke aanschaf van een lijkkoets. De opbrengst van de verhuur van de koets zou voor de hervormde diakonie zijn. De pastoor opperde dat, als de katholieken meebetaalden, de opbrengst ook de katholieke armen ten goede zou moeten komen. Hier had de predikant niet aan gedacht. Hij zou het met zijn committenten (de kerkeraad) overleggen. Wij horen er niets meer van. Er waren op dat moment overigens geen katholieke armlastigen. Van Kessel vond een armbestuur niet eens nodig.

De opbouw van de parochie zelf is overigens een moeizame zaak geweest. Op 6 april 1834 klaagde Van Kessel dat slechts 29 van de 60 parochianen, waaronder 48 communicanten, aan hun paasplicht hebben voldaan (zie voor de verdeling de tabel). Van Kessel concludeerde hieruit: "Zoo blijkt dat er 20 zijn achtergebleven, alsmede hoe verbasterd de Katholijken van deze streken in hunne godsdienst" zijn. De kerk, die zoals gezegd aan 70 mensen ruimte bood, was dat jaar met Pasen ook "bestormd" door circa 50 turfgravers uit Smilde. Velen van hen hadden de mis zodoende buiten voor de deur moeten horen: "Het gaf aan de hierwonende protestanten eene zeldzame vertoning van de Katholijken op den openbaren weg hunne godsdienst te zien verrichten." Van Kessel meende dat van de Duitse turfgravers, die van april tot en met juni in Smilde werkten, circa 200 katholiek waren. Hij kreeg vergunning om twee missen per zondag te lezen. Dispensatie van vastenplichten en dergelijke was er voor deze zeer zwaar werk verrichtende "bovenlanders" voorlopig niet bij. Pas in 1855 kregen ze een verlichting.

In 1838, toen Van Kessel al pastoor in Zwolle was, waren er 94 katholieken in de gehele parochie Assen, waarvan 68 hun paasplicht hadden voldaan. Tussen 1865 en 1905 schommelde hun aantal rond de 500. Van Kessel en zijn opvolgers klaagden voortdurend over het geringe niveau

van hun parochianen, die slechts bestonden uit werkvolk en kleine middenstanders. Ook hun geloofsijver werd niet al te hoog aangeslagen. De geringe deelname aan de Broederschap van de H. Geest lijkt dat laatste te bevestigen. Deze organisatie werd in oktober 1835 opgericht om de missie in de beide Indiën te ondersteunen. De bijdrage ervoor was 1/2 stuiver per week. In Assen werden 14 parochianen lid. De opbrengst bedroeg in 1838 f 13,-, in 1842 f 16,50 en in 1852 en 1853 f 7,50. Op jaarbasis komt dat neer op respectievelijk slechts 10, 13, en 6 volledig betalende leden. Naast de contributieverplichting was voorgeschreven dat de eerste zondag van de maand een gebed werd gelezen, dat zinsneden bevatte als: "wees Uwer barmhartigheid indachtig en vergetende hunne afgoderij, wederspanningheid en boosheid". Dit kon zowel op protestanten als op 'heidenen' slaan en Van Kessel vroeg op 6 januari 1836 dan ook of hij in verband met het protestantse kerkbezoek niet liever de litanie van de H. Geest zou bidden, hetgeen hem werd toegestaan. Overigens bevat de Heidelbergse catechismus over katholieken soortgelijke bewoordingen.

Van Kessels behoedzaamheid was bepaald niet overdreven. Op 27 januari 1836, toen hij dacht dat zijn zuster, die bij hem inwoonde, pokken onder de leden had, noteerde hij: "De protestantsche verdraagzaamheid (...) legt het mij ten laste, dat ik alle pogingen aanwend om de pokken in Assen te verspreiden, dat ik tot dat einde zelfs kinderen van de straat inroep en hen lekkernijen met pokstof besmet laat eten".... Vaccinatie werd in die dagen al wel op ruime schaal toegepast, maar nog niet algemeen genoeg om de ziekte uit te bannen.

Ondertussen waren er voor Van Kessel ook ontroerende ervaringen. Zo werd 16 september 1836 voor het eerst sinds 1794 in Drenthe weer het vormsel toegediend. Het betrof 22 leden van de Asser gemeente, die daartoe naar Veenhuizen gingen, waar immers al een rooms-katholieke kerk stond. Het vormsel werd toegediend door wijbisschop C.L. baron van Wijkerslooth. Een ander moment verhaalt Van Kessel in zijn 'Herinneringen'. Toen hij eens met

Tabel: Rooms-katholieke parochianen en de paasplicht (1834)*

	a	b	c
Assen	21	17	11
Smilde	4	4	3
Beilen	15	9	3
Borger	3	3	2
Gieten	11	9	5
Zuidlaren	6	6	4
Vries			1
Totaal	± 60	48	29

a = parochianen; b = communicanten;
c = paasplicht voldaan

*Het verschil tussen parochianen en communicanten bestaat uit kinderen en niet-actieve katholieken.

Foto van de Zuidersingel rond 1900, genomen vanuit de tuin van Huize Overcingel. Het tweede huis was het woonhuis van pastoor Van Kessel, het derde de eerste rooms-katholieke 'kerk'. De eerste drie panden zijn al lang afgebroken, maar het witte hek staat er nog (collectie Gemeente-archief Assen)

geconsacreerde hosties op weg was naar een dodelijk zieke te Gieten, kwam hij langs de kerk van Rolde en zag dat de deur daarvan toevallig open stond. Van Kessel ging naar binnen en realiseerde zich dat, zoals hij het uitdrukte, Jezus voor het eerst sinds tweeënhalve eeuw weer in een oude Drentse kerk was.

Niet alleen uit deze passages van Van Kessels 'Aantekeningen' en 'Herinneringen', maar ook uit de acties die hij heeft gevoerd om de benodigde inrichting voor de kerk bij elkaar te krijgen, blijkt dat hij behalve over organisatorische capaciteiten toch ook over een romantisch-religieuze gevoeligheid beschikte. Voor de bouw van de kerk was voldoende geld aanwezig, maar niet voor de inrichting ervan. Van Kessel plaatste een oproep tot giften in *De Godsdienstvriend*, onder de titel 'Roepstem uit Drenthe aan de Katholieken van Nederland'. Hij schetste de beperkte mogelijkheden van de Asser katholieken, zonder hun aantal te noemen, en besloot als volgt:

"Ziet daar in het kort den verlegenen toestand ontwikkeld, in welke deze nieuwe en voor den godsdienst veel belovende gemeente verkeert! Wie toch, die dit alles in ernstige overweging neemt, zou de regtmaticgheid van ons roepen om hulp, kunnen betwijfelen? Wie zou niet gaarne ter ondersteuning toesnellen? - Wij zouden weliswaar, gelijk tot hiertoe het geval is geweest, de godsdienst zonder bijzondere uiterlijke praal en in eenen armoedigen staat kunnen verrigten; maar in een gewest als dit, waar men op de katholieke godsdienst met minachting neerziet, is het wenschelijk, zoo niet noodzakelijk, dat hare geheimen, met den meest mogelijken luister gevierd worden.

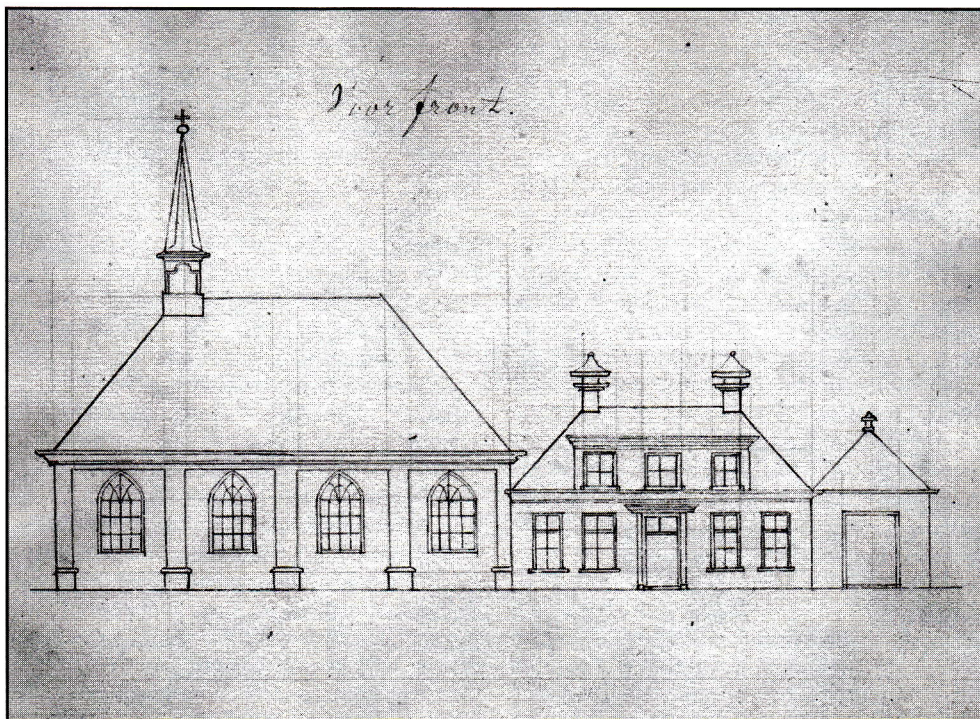
Hebt gij katholieke Nederlanders ten allen tijde, zoo veel belang in het welzijn en de uitbreiding van uwe godsdienst gesteld; toont gij nog dagelijks dat deze u zeer na aan het hart ligt; zijn u daarvoor geene offers te groot, - zoo vertrouw ik ten volste, dat de roepstem van de godsdienst, welke uit Drenthe; - uit eene provincie van uw vaderland opgaat en u om ondersteuning vraagt, u zal doen besluiten, om vaardig en ruimschoots in hare eerste behoefte te voorzien. De welwillendheid van onzen

geëerbiedigden Koning, welke tot de vestiging dezer gemeente en tot den bouw van kerk en pastorie, zeer gunstig heeft gelieven te beschikken, zal hoop ik, behalve de beweegredenen, welke het geloof voorstelt, u aanspooren om aan deze roepstem een gunstig oor te leenen. De giften, welke gij tot dat einde zult gelieven te bestemmen, kunnen bezorgd worden, aan het Bureau van den Godsdienstvriend, aan het R.K. Kerkbestuur te Assen en aan den heeren A. Buttie te Amsterdam en J.E. van Kessel te Zwolle."

J.E. van Kessel was Henricus' broer. De actie bracht maar liefst f 1.789,- op, terwijl Van Kessel f 1.600,- had verwacht.

Een andere onderneming om aan geld te komen, beschreef Van Kessel in december 1836: "Ik ben verledene week op het ambacht naar Groningen geweest". De term "op ambacht gaan" slaat op de bedeltochten die door de Franciscanen als onderdeel van hun spiritualiteit werden beschouwd. Op het moment dat Van Kessel naar de stad Groningen trok, werden daar de zeven staties gereorganiseerd, waardoor er twee zouden overblijven. Er leek dus wel iets te halen voor de Asser pastoor. Van Kessel ging "in stilte om niet door de Politiebedienden als bedelaar opgebragt en naar de Ommer Schans (een bedelaarsgesticht; AJMdT) getransporteerd te worden. Mijne bedelarij te dier stede bestond hierin om de WEW Heeren Pastoors te bewegen dat zij de kisten en kasten van hunne bijna totaal geslotene huiskerken mogten openen en mij van de daarin opeen gepakte kerkgoederen iets voor mijne aanstaande kerk mede te delen". De belangrijkste aanwinsten waren een kleine kaarsenkroon en een koperen lamp, twee schilderijen en een preekstoel.

Op 11 april 1837 kon pastoor Van Kessel de eerste steen van zijn kerk leggen. Het was tevens de laatste officiële daad, die hij als pastoor van Assen verrichtte voor de opbouw van de statie. Op 8 juli van dat jaar werd hij benoemd tot aarts priester van Salland en Drenthe als opvolger van J.H. Muller, die op 9 juni was overleden. Voor dit soort functies werden doorgaans priesters uit rijke families aangezocht.

Het definitieve ontwerp voor de eerste echte rooms-katholieke kerk van Assen aan de Vaart. Deze tekening werd in 1836 door Van Kessel gemaakt in zijn dagboek (Rijksarchief in Drenthe, archief rooms-katholiek parochie Assen)

Van Kessel behoorde daar bepaald niet toe, al beschikte zijn familie later, rond 1860, wel over enige welstand. Op 12 september 1837 wijdde wijbisschop Van Wijkerslooth de nieuwe kerk aan de H. Maria ten Hemelopneming. Tijdens deze plechtigheid werd hij geassisteerd door tientallen priesters uit de noordelijke provincies en Salland. De aanwezigheid van vertegenwoordigers van de stad Assen en van andere kerkgenootschappen benadrukte nog eens dat de rooms-katholieke gemeente een vaste plaats in Assen had veroverd.

Van Kessel bleef als deken van Salland en Drenthe, ook nadat hij in 1842 naar Groningen werd overgeplaatst, nauw betrokken bij de opbouw van de rooms-katholieke kerk in Drenthe. Hij werd in het genoemde jaar aartspriester van Groningen, maar bleef tevens aartspriester van Salland en Drenthe. In 1853 keerde hij in Zwolle terug, nu als deken van Salland en Drenthe. Hij bleef deze functie uitoefenen tot zijn emeritaat in 1866.

Bronnen en literatuur:

- Rijksarchief in Drenthe, archief van de rooms-katholieke parochie te Assen, inv.nrs. 1-6.
- Gemeentearchief van Assen, notulen van de gemeenteraad en B en W van Assen op de vermelde data.
- Rijksarchief in Overijssel, Doop-, Trouw- en Begraafboeken van Zwolle (met dank aan T.J.N.M. Marcelis).
- Rijksarchief in Utrecht, archief van de aarts-priesters van de Hollandse zending, inv.nr. 2176.
- J. Coppes; A.J.M. den Teuling en J. Wessels, *150 jaar katholieke kerk in Assen* (Assen, 1983).
- J. Erdsieck, *Zwolle in geel-wit* (Zwolle, 1991).
- W. Kocks, *100 jaar Hiërarchie in Drenthe* (Assen, 1953).
- Werkgroep Gemeentearchief Assen, 'Assen anno 1832. Een bewonersreconstructie' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 105 (1988) 1-45.

Ooggetuigen

Dirk Greving houdt van Assen. Hij werd er in 1919 geboren en is de stad zijn leven lang trouw gebleven. Hij groeide op bij de Varkensmarkt, waar zijn vader in 1911 een winkel in horloges en brillen was begonnen. Vader overleed toen Dirk zelf nog maar zeven jaar was. Onmiddellijk na de oorlog begon hij voor zichzelf als opticien. Eerst jarenlang aan de Varkensmarkt, tot het Komplan-Noord hem aan het begin van de jaren zeventig van zijn geboortegrond verdreef en het bedrijf verhuisde naar het voormalige Hotel de Kroon op de Gedempte Singel.

Met Bertus Boivin mijmert Greving over wat er verdwenen is, maar vooral wat er bleef: een stad waar hij altijd gek op is geweest. "Hier ben ik op mijn plaats", vertelt hij en hij meent het uit de grond van zijn hart.

"Ik heb me in Assen altijd gelukkig gevoeld. Ik vond en ik vind nog altijd dat je als Assenaar een boel mee hebt. Je moet er een keer een tijd weg zijn geweest om daar achter te komen. Toen ik in 1939 in militaire dienst ging en gedetacheerd werd in Den Haag, heb ik gezegd: ik dacht dat ik het erg vond om in een plaats te wonen waar iedereen je kent, maar om in een plaats te wonen waar niemand je kent, dat is veel erger!"

"Ik ben blij dat ik Assenaar ben. D'r wordt zoveel gekankerd op Assen. Het zou een ambtenarenstad zijn en een duffe bedoeining. Dat is het niet en dat is het ook nooit geweest. Waar anders dan in Assen had je types als Mal-Albert en Albertje, Jan Rosee en Smies? Smies was een muzikant. Hij had een harmonika en was een mensenkenner tot en met. Hij speelde overal waar hij kwam de liedjes die de mensen het liefst wilden horen. Bij christelijke mensen waren dat psalmen en gezangen of 't Hijgend hert'. Degenen die minder kerkloperig waren, werden door Smies getraceerd op opera en operette, 'Laat de

klok maar luiden' en 'Van je hela hola'. Smies speelde alles, maar hij keek eerst zijn mensen aan."

"Wij Asser jongens groeiden op zonder zorgen. Overdag naar school en daarna 'speulen'. Dinsdags was een speciale dag, want dan stapelden arbeiders van de gemeente op de Gedempte Singel alvast de 'Zwienebakken' op. Die stonden de hele week in het blok van Levie aan de Varkensmarkt. De volgende morgen, als de boeren met de zwienen kwamen, werden de bakken snel op de rijweg op hun plaats gezet. Voor ons was zo'n stapel van zes of zeven omgekeerde bakken natuurlijk prachtig speelgoed. Zolang je d'r bovenop zat, kon niemand je pakken."

"Kajo bijvoorbeeld probeerde het altijd te vergeefs. Eigenlijk heette ie Roelof van Veen, maar in de stad stond hij bekend als Kajo. Als je dat riep, werd hij des duivels en dat deden we dus als kwajongens, want er is natuurlijk niks mooier dan zo'n man achter je aan te krijgen. Kajo paste op de wagens van de boderijsers die op de Varkensmarkt stonden. Pepping uit Annen, De Weerd uit Norg, Ganzveld uit Vries. Je had er in die tijd tientallen die een paar keer per week uit de dorpen op Assen reden. Als zij hun pakjes in de stad aan het uitbrengen waren, dan gaf je je pakje aan Kajo af: 'Roef, wi'je dit ev'n an Pep' gev'n?'"

"We speelden als kwajongens later ook veel in het bos. Ons meest geliefde spel was 'bongelen'. Dat was ontzettend gevaarlijk en dat maakte het natuurlijk ook zo mooi. Je had er een flink end hout voor nodig. Je was met twee partijen en je gooide de bongel naar mekaar in de hoop dat iemand hem op zijn hersens kreeg."

"Toen ik klein was, had Assen zeventien-duizend inwoners. Een kleine stad, die ik meer dan zeventig jaar heb zien groeien. Een mooi voorbeeld van het kleinschalige

van de stad uit mijn jeugd vind ik nog altijd de bedrijfsfilosofie van kolenboer Boverhuis. Oudere Assenaren kennen zijn zoon Herman nog wel. Herman was niet helemaal goed en die marcheerde de hele dag door de stad en dan deed ie alsof ie op de trommel sloeg. Vader Boverhuis had zijn verkoopkantoor op de Gedempte Singel, maar zijn kolenbedrijf was waar nu de benzinepomp vooraan in de Alteveerstraat ligt. Dat vond hij te ver buiten de stad. Daar ging je niet helemaal heen om je kolen te bestellen, dus bleef het kantoorje van Boverhuis hier op de Singel."

"Je woonde in Assen, je voelde je Assenaar, je wàs Assenaar. Ik herinner me dat we in de derde klas van de school van meester Sinnema in de Schoolstraat voor het eerst aardrijkskunde kregen en dat toen langzamerhand het begrip tot ons door ging dringen dat de wereld groter was dan Assen alleen."

"En dat de wereld steeds gecompliceerder in elkaar bleek te zitten. Als kind merkte je het niet zo, maar later kwam je d'r achter dat die stad bestond uit allemaal kleine zuiltjes. Je had ons, de Cocksianen die met mekaar op dezelfde school zaten. Je had de hervormden, de katholieken en

je had de joden natuurlijk. In Assen zeiden we 'jeuden'. Je had het over 'jeude De Beer' en 'jeude Van Dantzig'. Je zei het zonder een spoor van discriminatie, want een jeude was gewoon een stadgenoot die helemaal paste binnen dat mooie, complete wereldje dat Assen heette."

"Kleinschalig was de stad misschien wel, maar toch was Assen ook een stad van uitersten, dat realiseerde ik me veel later. Al leken de namen op elkaar, er was een enorm verschil tussen Prophitius en Servatius. Allebei Latijnse namen, maar Prophitius woonde met z'n twaalf kinderen achter ons in een klein eenkamerwoninkje aan het begin van de Schoolstraat en Servatius op het statige deftige Boschlust aan de Beilerstraat. Een wereld van verschil in ons eigen kleine wereldje."

"Ik heb m'n hele leven in Assen gewerkt en ik werk er nog steeds iedere dag met veel plezier. Huygens dichtte: 'Wie 't ambacht wel verstaat waar hij van leven moet / En die het niet *wel* alleen, maar *wel en geerne* doet / Beleeft het grootst geluk dat iemand kan begeren'. Dat ik Assenaar ben, dat stemt mij tot op de dag van vandaag intens gelukkig. Om met Huygens te spreken: 'het grootst geluk dat iemand kan begeren'. Maar zo is 't wel!"

Veemarkt op de Gedempte Singel op 3 mei 1928. Op de voorgrond de 'Zwienebakken', waar Dirk Greving het over heeft (collectie Gemeentearchief Assen)

H. Gras

Nonnen, booswichten en een onbekende brief uit 1559

Misvattingen rond de vroegste geschiedenis van Assen

Over de vroegste geschiedenis van Assen is eigenlijk nog maar heel weinig bekend. Vreemd is dat niet: de bronnen zijn schaars en voor velen moeilijk toegankelijk en maar weinig onderzoekers hebben zich ermee beziggehouden. Het aardige van zo'n situatie is dat nieuw onderzoek vaak een heel ander beeld oplevert dan het tot dan toe bekende. Het weinige dat bekend

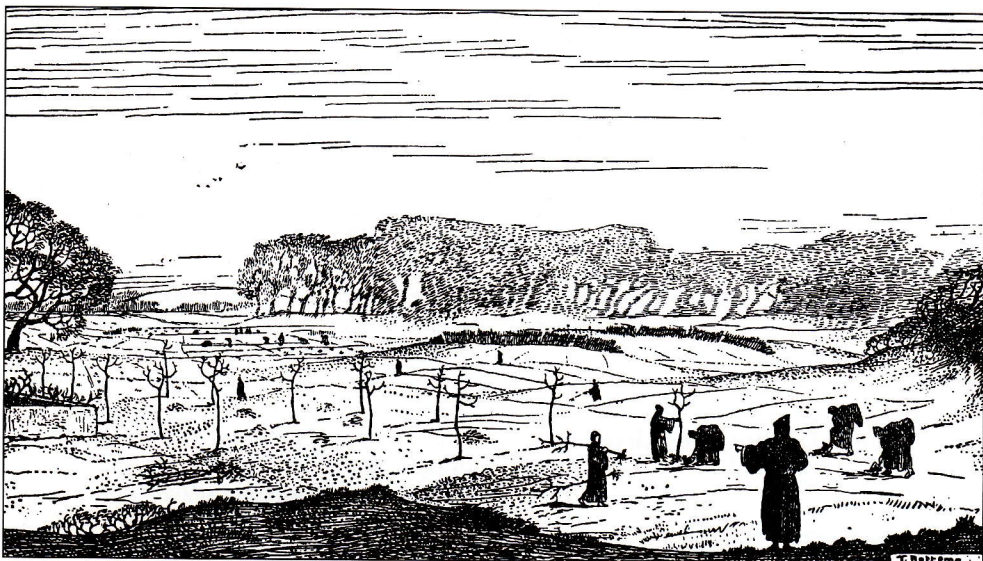

Een cisterciënzer non, zoals afgebeeld in Ordinum Religiosorum in Ecclesia Militanti (Rome, 1741) (foto Stichting Het Catharijne-convent te Utrecht)

was, blijkt met andere woorden bij nader onderzoek lang niet altijd te kloppen. Het valt te voorzien dat dit ook voor Assen geldt, zeker als gebruik wordt gemaakt van tot nu toe nauwelijks geraadpleegde of zelfs onbekende bronnen. In dit artikel worden daarvan enkele voorbeelden gegeven. Centraal daarbij staat een tot nu toe onbekende brief van de abdis en de priorin van het vrouwenklooster Maria in Campis te Assen uit 1559.¹

Eeuwenlang bestond het plaatsje Assen uit niet veel meer dan de abdij Maria in Campis, met wat gebouwtjes daar omheen. Eigenlijk is de geschiedenis van Assen tot circa 1600 voor een groot deel de geschiedenis van de abdij Maria in Campis, ook wel Mariënkamp genoemd. Dit cisterciënzer vrouwenklooster was oorspronkelijk gebouwd in de omgeving van Coevorden, als boetedoening voor de opstandige Drenten. Die hadden namelijk in de Slag bij Ane (1227) hun wettige landsheer, bisschop Otto II van Utrecht, 'vermoord'. Zoiets mocht natuurlijk niet ongestraft blijven. Maar het klooster dat men in de omgeving van het slagveld had gebouwd lag op een nogal ongelukkige plaats. De grond was moerassig, de akkers waren slecht en ze leverden weinig op. Daarom werd het klooster rond 1260 verplaatst "naar een verlaten streek" in het kerspel Rolde, "die vroeger Hassen genoemd werd", aldus een kroniekschrijver uit die dagen.²

Tot voor kort werd deze mededeling voor waarheid aangenomen. Zo verlaten als de middeleeuwse schrijver ons deze streek wil doen voorkomen, was het daar nu echter ook weer niet. Integendeel, tijdens de stichting van het klooster was Assen geen woest gebied meer en zelfs geen pas ontgonnen land. De kern van Assen was in de dertiende eeuw al oud cultuurland en bestond uit minstens twee agrarische

Tjeerd Bottema schetste voor de schooljeugd hoe monniken in de Middeleeuwen woest land ontginden. In werkelijkheid werden kloosters juist vaak gesticht in oud cultuurland en is de rol van kloosterlingen als ontginners lange tijd overschat (uit: Platenalbum van de Vaderlandse Geschiedenis [Groningen, s.a.])

bedrijven: één van de heren van Eelde en één van het Utrechtse Domkapittel. Het was dus een kleine buurtschap van minstens twee erven.³

zoek heeft echter aangetoond dat ze zich meestal vestigden in oud cultuurland en dat hun bijdrage aan ontginningen en bedijkingen niet overschat mag worden.⁵

Toch zou het te ver gaan om nu te veronderstellen dat de middeleeuwse kroniekschrijver ons bewust voorliegt: hij deed niet meer of minder dan het verhaal van de stichting van Maria in Campis persen in het keurslijf van een soort 'modelverhaal' voor zulke kloosterstichtingen. Dat gebeurde in de Middeleeuwen wel vaker. Zo modelleerde Einhard zijn biografie van keizer Karel de Grote op de levensbeschrijvingen van Romeinse keizers, speciaal die van Augustus, zoals die waren opgetekend door de Romeinse schrijver Suetonius.⁴ In het ideaal van de cisterciënzer orde paste het om de stichting van een klooster af te schilderen als een soort herhaling van de scheppingsgeschiedenis: het terugdringen van woestheid en ledigheid en het bestrijden van het rijk van de duivel. Zodoende treft men in veel verhalen van kloosterstichtingen aan dat die plaatsvonden in eenzame, onbewoonde streken. Ten onrechte is daardoor het beeld ontstaan van kloosterlingen als ontginners en, in waterrijke streken, als bedijkers. Onder-

Maria in Campis was in 1246 officieel opgenomen in de cisterciënzerorde, als dochterklooster van de abdij van Aduard. De abt van Aduard kreeg daardoor de taak van vader-abt, de taak van toezichthoudende beschermer. Hij moest zodoende ieder jaar het klooster inspecteren, toestemming geven voor het verkopen van kloosterbezittingen en bemiddelen bij geschillen tussen de abdij en andere personen.⁶

Het vrouwenklooster groeide niet uit tot een grote en rijke kloostergemeenschap. De inkomsten waren volgens tijdgenoten bepaald niet overvloedig. Integendeel, "vanaf de stichting is het klooster vrij armzalig geweest", schreef frater Nicolaus enigszins mistroostig in 1488.⁷ Ook bij dit soort opmerkingen zijn inmiddels echter kanttekeningen gezet. Er is bijvoorbeeld wel gesteld dat de kloosters van Assen en Dikninge in de vijftiende eeuw juist grote materiële voorspoed kenden.⁸ Hoe dan ook, veel meer dan twaalf nonnen zijn er in het Asser klooster waarschijnlijk nooit

geweest. Omstreeks 1559 moest de abt van Aduard, Godefridus van Arnhem, bij een inspectiebezoek zelfs constateren dat er te weinig godvruchtige nonnen waren. Deze toestand bracht de abt op een lumineus idee: waarom niet het klooster Trimunt bij het Groningse Marum, dat eveneens onder Aduard stond en te kampen had met grote materiële moeilijkheden, inlijven bij Maria in Campis? De noodlijdende Trimuntse nonnen zouden dan onderdak gebracht kunnen worden in het Asser klooster, terwijl tegelijkertijd het aantal nonnen aldaar 'op peil' gebracht zou worden en de inkomsten zouden vermeerderen. De voor beide kloosters verantwoordelijke Godefridus zou zo maar liefst drie vliegen in één klap slaan!

Godefridus liet er geen gras over groeien. Op 8 mei 1559 legde hij zijn plan voor aan de bisschop van Munster, die het geestelijk gezag uitoefende in het grootste deel van het tegenwoordige Groningerland. De bisschop antwoordde drie dagen later dat hij over het plan zou nadenken.⁹ Het was in dit stadium dat de brief van abdis Anna Ffroma en priorin Elsa Coenders van het Asser klooster er aan te pas kwam. Op 20 mei schreven ze de bisschop dat ze uit vrije wil en eensgezind hadden toegestaan om "dat conventken va(n) Trijmunte mijt alle horen jufferen en(de) persoene(n) mijt hoer gudere(n) an te nemen ende in onse cloester to Assen incorpereert te worden". Als redenen hiervoor voerden zij aan dat de nonnen van Trimunt "hoer cloester nijet staende holden koenen" en dat zij zelf "nu seer swack van persone(n) en(de) nijet meer da(n) ses p(er)soene(n) hebbe(n) daer wij dat koer, Godes denst en(de) de religio mede onderhouden sullen". Uit andere kloosters konden ze geen nieuwe nonnen krijgen, omdat "alle cloesters hijr weijnich volcks hebben". Daarom hadden zij de wens en de raad van hun vader-abt en van "ander guder here(n) en(de) vrunde(n)" opgevolgd en toegestemd in de samensmelting.¹⁰

Interessant is één van de oorzaken, althans volgens abdis Anna en priorin Elsa, waarom er zo weinig nonnen in Assen waren. Van de "juffere(n)" was "een deell in Godt verstorve(n) en(de) oick eens deel

va(n) boesen mensschen [so onse cloester an der heerstrate licht] verschuvt en(de) vervoert". Een deel van de nonnen was met andere woorden door natuurlijke oorzaken overleden, maar een ander deel was weggevoerd door slechte mensen. Ter verklaring voegden Anna en Elsa daar tussen haken aan toe dat Maria in Campis aan een heerweg lag.

Deze zinsnede is opmerkelijk en roept diverse vragen op. Wie waren bijvoorbeeld die "boesen mensschen" waar Anna Ffroma en Elsa Coenders het over hebben? Waren dat reguliere soldaten of rondtrekkende benden? Rond 1559 was er geen sprake van militair geweld in Drenthe, zodat we eerder aan het laatste zouden moeten denken. De laatste keren dat er troepen door Drenthe trokken waren rond 1522, toen Johan van Selbach Coevorden voor hertog Karel van Gelre veroverde en het gewest onder diens gezag kwam, en in 1536, toen George Schenck van Toutenburg Coevorden veroverde in naam van keizer Karel V, die vervolgens de nieuwe landsheer werd.¹¹

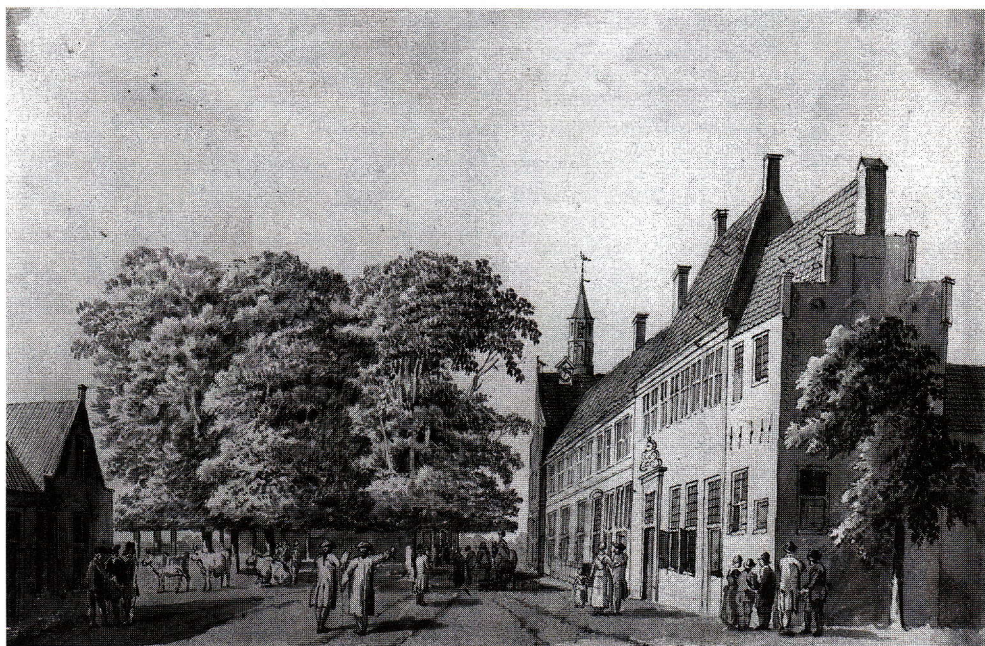
Hoe het ook zij, deze zinsnede is in tegenpraak met de mening dat het klooster gebrek aan nonnen zou hebben gekregen door het veld winnen van het Lutherse geloof in Drenthe. De vader-abt van Aduard voerde dit in zijn schrijven aan de bisschop van Munster uit 1559 aan als motief om Trimunt te verenigen met Assen. Ook De Bakker meende dat de Hervorming in Drenthe al heel vroeg aanhangers kreeg en snel opgang maakte. Volgens Van Deursen liep dat echter niet zo'n vaart. Dat verhaal dateert van 130 jaar later. Het is volledig toe te schrijven aan Picardt, die zijn geliefde gewest graag op hetzelfde geestelijke peil als Holland wilde beschrijven. In werkelijkheid bleef het in Drenthe juist erg rustig op dit gebied. Sporen van ketterij zijn slechts met moeite te vinden. En wat de Asser nonnen betreft, die werden voor het grootste gedeelte juist niet uit het gewest zelf gerecruteerd.¹²

Het meest opmerkelijk in de brief van de abdis en de priorin is echter de vermelding dat het klooster aan een heerweg lag. Een

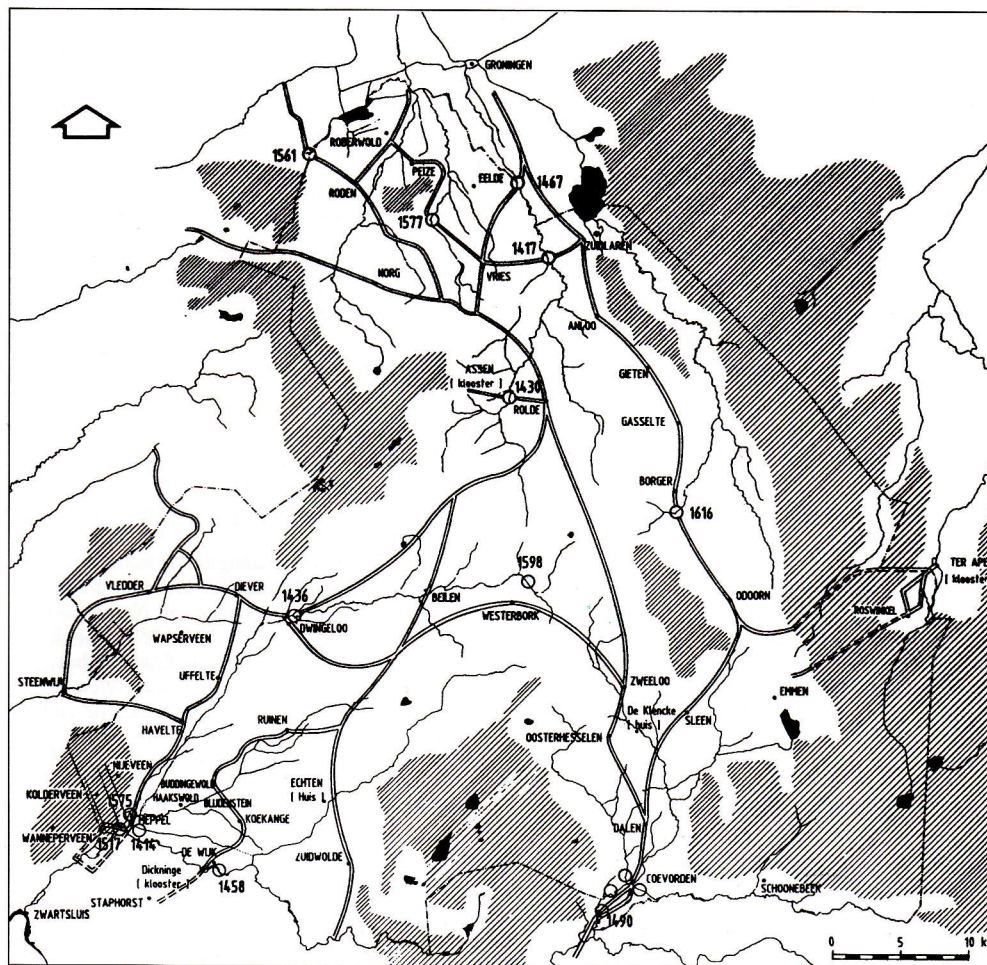
heerweg is letterlijk een weg waar legers langs trokken, maar de term werd ook gebruikt als aanduiding voor een relatief belangrijke, doorgaande verbinding. Men denke bijvoorbeeld aan de Hereweg in Groningen, die uitmondt in de Herestraat en het laatste stuk vormt van de routes die de stad verbonden met streken in het zuiden. Tot nu toe werd altijd aangenomen dat Assen in die dagen niet aan zo'n verbinding lag.¹³ De dichtstbijzijnde doorgaande verbinding, in onze ogen overigens nog steeds niet meer dan een onaanzienlijke zandweg, zou de weg van Groningen naar Meppel geweest zijn, die over Vries, Rolde en Beilen liep. De hoek over Rolde zou pas zijn afgesneden door een traject via Assen, nadat deze plaats het vaste bestuurscentrum van Drenthe werd. Dat gebeurde rond 1600, toen het klooster werd gesloten en haar gebouwen in eigendom kwamen van het Landschapsbestuur, dat er voortaan vergaderde. Toen pas zou volgens Van Deursen het in stand houden van verkeerslijnen naar dit administratieve middelpunt enigszins tot voorwerp van

publieke zorg zijn geworden. Als bewijs hiervoor voerde hij aan dat de Landdag voor dat doel in 1602 een bedrag van duizend gulden uittrok. Coert ging nog iets verder met de stelling dat de keuze van Assen als bestuurscentrum het nodig maakte om de toegangswegen naar die plaats te verbeteren. In de legenda bij een kaart spreekt hij zelfs over 'nieuwe wegen'.¹⁴

De nu aan het licht gekomen brief lijkt deze gangbare mening tegen te spreken: Assen, althans het klooster Maria in Campis, zou rond 1550 - en waarschijnlijk al eerder, gezien de mogelijke verwijzing naar rondtrekkende soldaten - wel degelijk aan een heerweg gelegen hebben. Indien dat zo is geweest, kan dat niet anders dan een doorgaande verbinding van Meppel naar Groningen geweest zijn. Tot nu toe heeft alleen Van Kalveen gewezen op het bestaan van zo'n verbinding, zij het slechts zijdelings. Volgens hem was het voor leden van koopmansgilden, "Coepluden van der hense" uit Utrecht, Gelderland en

Gezicht op de Brink te Assen op een tekening van Cornelis Pronk uit 1735. Het hoekhuis rechts op de voorgrond was de 'abdië', de woning van de abdis van het klooster. Het pand dateerde uit de late vijftiende of zestiende eeuw, maar werd in de eerste jaren van de zeventiende eeuw vrijwel geheel "nies uptimmert". Ongeveer op deze plaats staat sinds 1778 het Drostenhuis (collectie Drents Museum)

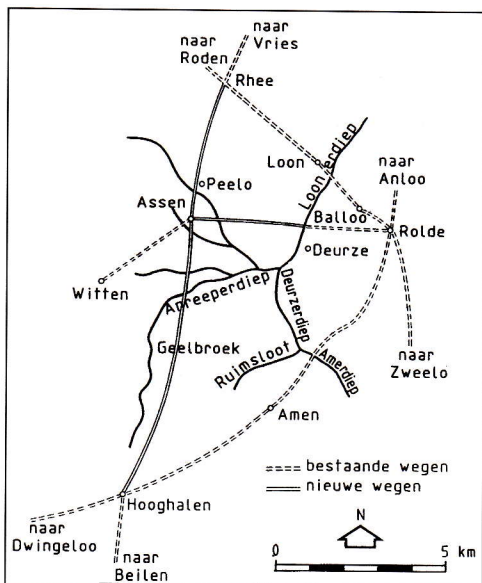

De doorgaande wegen in Drenthe tot circa 1600, zoals men zich die tot nu toe voorstelt. De jaartallen geven de vroegste vermelding aan. Duidelijk is te zien dat de doorgaande verbinding Assen links laat liggen. Dit is echter in tegenspraak met de vermelding in de brief uit 1559 dat het Asser klooster aan een heerweg ligt (uit: G.A. Coert, Stroom en Schutten, vaarten en voordren [Meppel/Amsterdam, 1991] 24, afb. 7)

Zwolle, één van de drie routes door Drenthe naar Groningen, al was zij van minder betekenis dan de andere twee, die over Coevorden liepen.¹⁵ Het bedrag dat de Landdag in 1602 uittrok, zou in dat geval niet voor de aanleg of verbetering van een weg of wegen zijn geweest, maar het min of meer normale onderhoud van bestaande wegen betroffen hebben. Overigens gaat het ook te ver om Assen, zoals Van Deursen en Coert deden, al rond 1600 een administratief middelpunt of bestuurscentrum te noemen, waarvoor het noodzakelijk was om nieuwe wegen aan te leggen. Er werd maar enkele weken per

jaar vergaderd en de drost resideerde nog tijdenlang elders. Pas in de tweede helft van de achttiende eeuw zou Assen daadwerkelijk uitgroeien tot het bestuurlijk centrum van Drenthe. Daarvoor, zeker in de zeventiende eeuw, bleef het een bijzonder klein plaatsje.

Desondanks zou het bestaan van een heerweg voor de geschiedenis van het vroege Assen toch een belangwekkend gegeven zijn. Het zou betekenen dat de verlegging van de doorgaande route dateert van vóór de tijd dat Assen officieel bestuurscentrum werd en dat de uitholling van de centrum-

Volgens de tot nu gangbare mening zou Assen pas in het begin van de zeventiende eeuw een doorgaande verbinding hebben gekregen naar Meppel en Groningen, via respectievelijk Beilen en Vries (uit: G.A. Coert, *Stromen en schutten*, vaarten en voordren [Meppel/Amsterdam, 1991] 58, afb. 21)

positie van Rolde ten gunste van die van Assen in dit opzicht dus al zou kunnen zijn begonnen vóór 1600. Het ondersteunt dan ook de visie dat Assen vóór circa 1600 niet zo afgelegen lag als lange tijd is aangenomen. Integendeel, er moet dan allerlei verkeer zijn langs gekomen, met alle gevolgen van dien. Vanuit deze optiek is het dan ook een interessante vraag hoe Assen zich uiteindelijk zou hebben ontwikkeld als het niet door het Landshapsbestuur was uitgekozen als bestuurscentrum.

Noten:

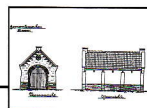
1. Deze brief dook op tijdens mijn onderzoek in Duitsland naar bronnen voor de geschiedenis van Westerwolde. Hij bevindt zich in het Bistumsarchiv Münster.
2. "in parrochia Roldensi in solitudine que Hassen antea vocabatur". *Vita Sibrandi*, in: *Gesta Abbatum Orti Sanctae Marie*, A.W. Wybrands, red. (Leeuwarden, 1879) 171; zoals aangehaald in D.P. Blok, 'De vroege Middeleeuwen, tot ca. 1150' in: J. Heringa e.a., red., *Geschiedenis van*

Drenthe (Meppel/Amsterdam, 1985) 143. Zie voor het klooster Maria in Campis, naast hieronder genoemde, recentere literatuur, M.M. de Bakker, 'De Abdij Marienkamp te Assen' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* (NDVA) (1959).

3. P.N. Noomen, 'Middeleeuwse ontwikkelingen in Rolder Dingspel' in: P. Brood e.a., red., *Geschiedenis van Rolde* (Meppel/Amsterdam, 1993) 104.
4. L. Thorpe, 'Introduction' in: Einhard and Notker the Stammerer, *Two lives of Charlemagne*, L. Thorpe, red. (Harmondsworth, 1977) 19-20.
5. Noomen, 'Middeleeuwse ontwikkelingen', 104.
6. De Bakker, 'De Abdij', 30-31.
7. "Satis tenuiter sit ab origine fundatum". De Bakker, 36, 39 en 40.
8. C.A. van Kalveen, 'De late Middeleeuwen, 1395-1522' in: Heringa, *Geschiedenis van Drenthe*, 229-231.
9. P.J. Blok, *Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland* ('s-Gravenhage, 1888) 194-195. Zie ook De Bakker, 'De Abdij', 40. Dankzij het onderzoek van Blok waren deze twee brieven bekend; De Bakker baseerde zich dan ook alleen op deze brieven.
10. Bistumsarchiv Münster, Generalvikariat Altes Archiv, Abtheilung II b. A.1., Vrouwenklooster Assen 1559. Met dank aan de heren Tj. Jongsma en J.E. Ennik van het Rijksarchief in Drenthe voor hun hulp bij het ontcijferen van de tekst. De tussen haken geplaatste letters betreffen afkortingen in de originele tekst.
11. Van Kalveen, 'De late Middeleeuwen', 240; A.Th. van Deursen, 'De zestiende eeuw, 1522-1603' in: Heringa, *Geschiedenis van Drenthe*, 282.
12. De Bakker, 'De Abdij', 57; Van Deursen, 'De zestiende eeuw', 284-285, 299.
13. Zie bijvoorbeeld Heringa, *Geschiedenis van Drenthe*, 681, kaart A, Drenthe omstreeks 1600 en G.A. Coert, *Stromen en schutten*, vaarten en voordren. *Geschiedenis van de natte waterstaat in Drenthe 1291-1988* (Meppel/Amsterdam, 1991) 24, afbeelding 7 en 58, afbeelding 21.
14. Van Deursen, 'De zestiende eeuw', 243; Coert, *Stromen en schutten*, 57 en 58, afbeelding 21.
15. C.A. van Kalveen, 'Het beheer van het drost- en rentambt Coevorden en Drenthe in de vijftiende eeuw' in: NDVA, 91 (1974) 34 en noot 107. Van Kalveen baseerde zich op F. Bruns en H. Weçzerka, *Hansische Handelsstrassen*, *Atlas* (Köln/Graz, 1962); *Textband* (Weimar, 1967) 377-382, par. 8 t.m. 11.

M.Th. Kraijer-Otjens

Brand in Anreep

Wie als nieuwkomer in de buurtschap Anreep onder Assen komt wonen, krijgt al vlug te horen dat de boerderijen Anreep 12, 14 en 16 zo'n tachtig jaar geleden door een felle brand zijn verwoest. Dat moet een schokkende gebeurtenis geweest zijn in die kleine gemeenschap: Anreep zelf telde toen zestien boerderijen en boerderijtjes, het nabijgelegen Schieven zes. Aan de hand van kranteverslagen, het bevolkingsregister en gemeentedommiers kunnen we ons een beeld vormen van de gebeurtenissen in die dagen.

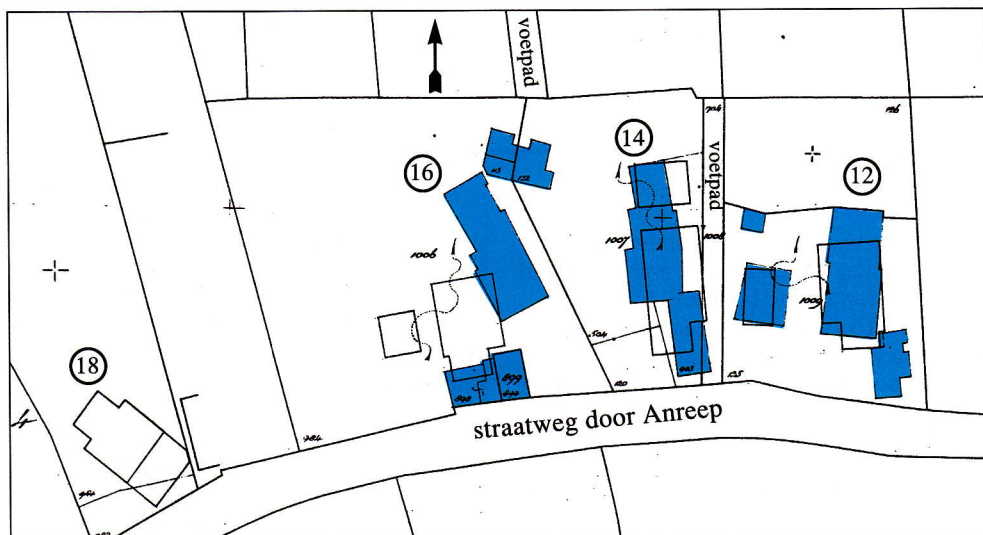
In de nacht van donderdag 4 op vrijdag 5 juni 1914 ontdekte de surveillerende politie-agent Pit rond half drie een hevige brandgloed boven Anreep. Hij waarschuwde de inspecteur, waarop de politie onmiddellijk op de fiets een onderzoek instelde. Te Anreep aangekomen bleken

drie boerderijen in lichtelaaie te staan. De brandweer werd om ongeveer drie uur gealarmeerd met de mededeling dat er al drie huizen zo goed als afgebrand waren. Brandmeester-generaal J. Baakman liet onmiddellijk paarden halen om de brandspuiten te vervoeren. Binnen een kwartier nadat de melding was binnengekomen, waren de aanjager en perspomp nummer 2 onderweg. Even na half vier kwamen ze aan op de plaats des onheils. Daar bleek dat er in het dorp zelf gebrek aan water was, zodat er slangen moesten worden uitgerold naar het Anreepdiep. Ondertussen kwam ook spuit nummer 3 aan, maar door gebrek aan pompers kon die niet in werking worden gesteld. In zijn verslag noteerde de brandmeester-generaal:

"Te redden was er niets meer daar de huizen reeds tot de grond toe afgebrand

Anreep vlak voor de brand, op een ansichtkaart van rond 1911. Links ziet men een deel van de boerderij van Nijdam - nu Anreep 18 - met daarnaast de toenmalige houten schaapskooi. Achter de schaapskudde zijn de daken te zien van de in 1914 afgebrande boerderijen Anreep 16 en, achter de oude schuur vlak aan de weg, Anreep 14. Zie voor de situering van de boerderijen ook de volgende afbeelding (collectie Gemeentearchief Assen)

Kadastraalkaart uit maart 1915, met daarop in blauw de ten gevolge van de brand verdwenen boerderijen en schuren. Er onder zijn de contouren van de nieuwbouw zichtbaar. Op enige afstand is links de boerderij van Nijdam - Anreep 18 - zichtbaar (Gemeentearchief Assen)

waren, en konden wij ons bepalen tot het blusschen der ruïne, wat geruime tijd duurde, daar onder de omgevallen muren hooi en stroo lag, terwijl ook de groote oppervlakte der brand veel moeite veroorzaakte. Door een en ander kon pas te half twee het personeel inrukken terwijl vanaf dien tijd tot zaterdagmorgen een brandwacht van 4 man en een der oppassers achterbleef.

Voor zoover de brandmeesters per telefoon waren aangesloten, heb ik ze laten roepen, en waren deze ook tijdig alle present. Het materiaal liet niets te wensen over.”¹

De brandweer van Assen had onder leiding van Baakman en assistent brandmeester-generaal G.R. Oostergetel dus niet veel meer kunnen doen dan de belendende huizen en gebouwen door nathouden te behouden. Behalve de drie boerderijen verbrandden nog twee losse schuren, die erbij stonden. Hoe ernstig deze brand was, blijkt wel uit het feit dat ook de burge-meester 's nachts in Anreep aanwezig was.

De brand was ontstaan bij W. Nijmeijer, overgeslagen naar het huis van K. Sikkema en vervolgens naar dat van H.J. Janssen. Al snel hadden deze drie, met riet gedekte huizen in brand gestaan. Het kostte nog heel wat moeite om te voorkomen dat een

vierde boerderij in vlammen opging. Het rieten dak daarvan vatte ondanks nathouden telkens weer vlam. Als een tussen dit huis en dat van Janssen gelegen schuur niet met pannen gedekt was geweest, zou het samen met die schuur waarschijnlijk ook in vlammen zijn opgegaan. De *Provinciale Drentsche en Asser Courant* meende “dat het meer dan toeval (was), dat geen menschenlevens zijn te betreuren. De lui moesten hals over kop uit huis vluchten, de oude Nijmeijer en vrouw zijn vóór uit de ramen gekropen”. De kleine Harm Jan Janssen van 14 maanden kon ternauwer-nood worden gered.² Wel verbrandden in de boerderij van Nijmeijer drie koeien, zes kalveren en 30 kippen en kreeg één koe brandwonden. In de boerderij van Sikkema kwamen twee Friese schapen, zeven biggen en eveneens 30 kippen in de vlammen om. Een deel van het vee uit deze beide boerderijen kon worden gered. Uit de boerderij van Janssen werd al het vee gered en konden nog wat kleren en een paar stukken van de inboedel naar buiten worden gedragen. De andere inboedels gingen geheel verloren.

Onmiddellijk kwamen de journalist van de krant geruchten ter ore dat er sprake zou zijn van brandstichting: “terwijl wij heden-morgen het terrein van den brand bezoch-

ten en de treurige overblijfselen der drie boerderijen en van 't verbrande vee zagen, trof ons diep de mededeeling, dat men denkt aan kwaadwilligheid als oorzaak van den brand. Woensdagmorgen te 5 uur toch werd vuur ontdekt in de boerderij van Nijmeijer, aan den buitenkant onder het lage dak, zonder dat men eenige oorzaak konde bespeuren. In dezelfde woning is nu weer de brand ontstaan." Een geluk bij een ongeluk was dat iedereen verzekerd was: de boerderij bewoond door Nijmeijer en eigendom van R. Lesschen te Anreep bij 'de Bataafsche' en de inboedel bij 'de Nederlanden', de boerderij bewoond door Sikkema en eigendom van W. Heeling te Anreep bij 'de Onderlinge' te Rolde en de inboedel bij 'Woudsend' en de boerderij en inboedel van Janssen bij 'de Onderlinge' te Rolde.

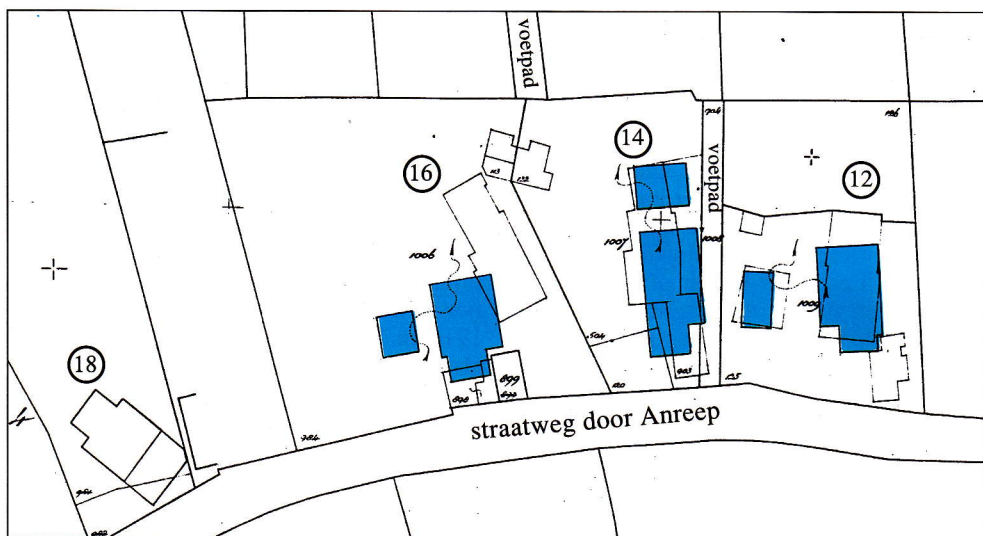
Plotseling hadden 26 mensen geen dak meer boven hun hoofd. In de eerste boerderij - Anreep 6, tegenwoordig Anreep 16 - betrof het Willem Nijmeijer, pachter sinds 1897, geboren in Zweeloo en 83 jaar, diens vrouw Hillegien Bos uit Westerbork van 75 jaar, hun zoons Jannes, Teunis en Jan van respectievelijk 44, 44 en 41 jaar en dienstmeid Hendrikje Oljans uit Beilen van 18 jaar, in totaal dus zes mensen. In de tweede boerderij - Anreep 7, tegenwoordig Anreep 14 - hadden negen mensen gewoond: pachtboer Kornelis Sikkema, geboren in Leek en 39 jaar oud, diens vrouw Wilhelmina Fledderus uit Diever van 34 jaar, hun vier kinderen van 1 tot 10 jaar, dienstmeid Aaltje Dekker uit Havelte van 19 jaar, knecht Johannes Kerssies uit Diever van 27 jaar en schaapherder Henderik Lutke uit Sleen van 56 jaar. Het gezin van Sikkema was pas op 1 mei van Diever naar Anreep verhuisd. De derde boerderij - Anreep 8, tegenwoordig Anreep 12 - spande de kroon met elf mensen: eigenaar Harm Jan Janssen, geboren in Vries en 41 jaar, diens vrouw Jantje Nijmeijer uit Assen van 36 jaar, hun acht kinderen van 1 tot 13 jaar en hun inwonende oom Roelof Nijmeijer van 75 jaar. De familie Janssen had sinds een jaar geen inwonende knecht of meid meer gehad.³

Al deze mensen hadden hulp nodig. Ongetwijfeld heeft de buurt gegeven, wat gemist kon worden, zoals ook nu nog gebruikelijk

is, maar de woonruimte was toen voor iedereen heel beperkt. De nu bijna 81-jarige Harm Jan Janssen, de baby die in 1914 ternauwernood gered kon worden, weet dat zijn familie een tijd lang in een keet heeft gewoond, die speciaal voor dat doel was gebouwd in de appelhof achter de afgebrande boerderij: "De planken konden later weer gebruikt worden door de timmerman". De pachtersgezinnen Nijmeijer en Sikkema bleven tot respectievelijk 1916 en 1917 ook in Anreep wonen, evenals hun knechten en meiden officieel op hetzelfde adres. Waarschijnlijk hebben ook zij tijdelijk onderdak gevonden in een tochtige keet. Daarom werd vaart gezet achter de herbouw van de drie boerderijen. De bouwvergunningen werden al op 10 en 24 juli verleend.⁴ Aangezien boerderijen toen in korte tijd 'woonklaar' konden zijn, zullen de gezinnen en het vee voor de winter weer onderdak zijn geweest.

Het is trouwens opvallend dat de brandweer van Assen behoorlijk snel ter plaatse was, nadat ze eenmaal was gewaarschuwd. Paarden en spuiten moesten immers de lange Anreperstraat af en daarna over de keibestrating van Schieven rijden, voordat ze in Anreep waren. En toen moest de slang nog worden uitgerold naar het Anreperdiep over een afstand van 500 meter. Al met al zat er tussen het tijdstip van de waarneming van de brand door agent Pit en het ogenblik waarop er met blussen kon worden begonnen toch nog zeker 1¹/₄ uur!

Dat de brand aangestoken was, moet toentertijd de algemene mening zijn geweest; ook nu nog wordt dat er bij het vertellen over de brand meteen bij gezegd. Twee dagen eerder was een begin van brand in de vroege morgen door wandelaars uit Assen ontdekt. Maar wie was de dader? "Een jaloerse dienstmeid", wordt nog steeds het meest gezegd, maar ook "De bewoner van het middelste huis, die het vee, de spekkist en de geldkist al buiten had staan". In tegenspraak met het laatste is echter dat de brand zowel volgens de krant als volgens de overlevering beide keren begonnen is bij het eerste huis, terwijl de wind noordwest was. Wanneer je vraagt of er dan geen aangifte is gedaan, is

Kadasterkaart uit maart 1915, met daarop in blauw de nieuwbouw. Eronder zijn de contouren van de verdwenen bebouwing aangegeven. Het voetpad, dat nu tussen nummer 14 en 12 doorloopt, ligt nog tussen nummer 14 en 12 (Gemeentearchief Assen)

het antwoord: "Ach nee, dat deed je niet". Helaas is er geen politiearchief uit die tijd over, dat ons misschien iets meer had kunnen vertellen. Wel is het een heel gezocht geweest, zegt men in Anreep, maar "ze hebben niets gevonden".⁵

De dienstmeid kreeg trouwens wel vaker de schuld. Zo meldde de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* op maandag 17 december 1917 onder het kopje 'Brand':

"Gisteravond laat is de boerderij van de wed. Lesschen te Anreep (Anreep 4, tegenwoordig Anreep 5; MThK-O) totaal afgebrand. Het vuur schijnt tusschen 10 uur en half elf aangekomen te zijn. De brandweer te Assen kreeg ruim half twaalf bericht. Zij toog er met de motorbrandspuit heen maar kon niet anders dan de overblijfselen dooven en het belendende perceel, geholpen door den gunstigen wind, bewaren. Er kon niet gered worden, 4 koeien, eenige jongbeesten, 'n paard en 'n paar varkens kwamen in de vlammen om. Een en ander was, naar wij vernemen, verzekerd. Vermoed wordt dat onachtzaamheid van de dienstbode oorzaak is van den brand."

Met de brand bij de weduwe Lesschen meegerekend, waren binnen drieënhalf

jaar vier boerderijen in Anreep tot de grond toe afgebrand. De bewoners van Anreep en Schieven richtten nu een verzoek tot het gemeentebestuur om een brandspuit in Anreep te plaatsen. Hierop werd een oud schuurtje, gratis aangeboden door H. Luns-hof, door de gemeente hersteld en bevorderd tot bergplaats voor spuit nummer 9. Tot brandmeester te Anreep werd H. Luns-hof zelf benoemd, te Schieven G. Meijeringh, beide overigens onbezoldigd. Het gemeenteverslag over 1919 vermeldde: "In Anreep dit jaar een nieuwe spuit, het personeel oefende daar 3 x".⁶ Zo had het gemeentebestuur van Assen een goedkoop onderdak gekregen voor het oude handspuitje, dat na de aanschaf van de motorspuit in 1916 toch overcompleet was geworden.

Deze situatie duurde echter niet lang. In een brief van 26 december 1920 vroeg H. Lunshof de gemeente met ingang van 1 januari 1921 een huur van f 50,- voor het schuurtje. Dat was het gemeentebestuur te gortig. Met spoed had de burgemeester een bespreking met marke-volmacht G. Meijeringh, met als resultaat dat 14 september een bouwvergunning voor een brandspuithuisje te Anreep werd afgegeven. De markegenoten van Anreep en Schieven hadden gratis een stuk grond

aangeboden en zich verplicht om niet het benodigde rode zand op het werk te leveren. Zo kreeg Anreep, na Loon en Peelo, in 1922 een heus brandspuithuisje, gebouwd voor f 1285,92.⁷

De aanwezigheid van de brandspuit was zeker zinvol. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een kort berichtje in de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* van maandag 23 mei 1921:

“Zaterdagmiddag om ongeveer half twee ontstond te Anreep brand in een stroobult van de heer Martens, die geheel afbrandde. De brandspuit van Anreep hield het belendende gebouw nat, waardoor erger werd voorkomen. De oorzaak moet gezocht worden in het spelen met vuur door kinderen.”

Naast de komst van de brandspuit en de bouw van het brandspuithuisje was ook het aansluiten van de brandmeesters in de dorpen op het telefoonnet een belangrijke verbetering. Het besluit daartoe werd door de Asser gemeenteraad genomen in 1927.⁸ Desondanks was het duidelijk dat de hand-

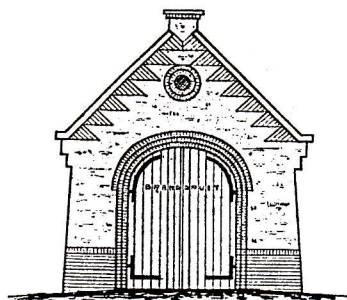
sput voor grote branden niet effectief was. De waterstraal, verkregen door de pompbeweging van vier mannen, kwam niet erg hoog. Bovendien was er vaak tekort aan water. Er was wel een brandkoel achter het huis Anreep 18, waar altijd water in stond, maar na een kwartier pompen was de koel leeg. Méér water moest uit het Anreepdiep komen, maar dat kon problemen opleveren.⁹ Hierop wees de dienst Gemeentewerken B en W in 1942: “In het gehucht Schieven en Anreep wordt het bluschwater betrokken vanuit het Anreepdiep. Waar (...) de afstand tussen diep en bebouwde kern vrij groot is maar bovendien bij zomerdag de watervoorraad in dit diep soms zeer gering is”. Gemeentewerken stelde dan ook voor om net als in Loon een bron te slaan. Daar is het echter nooit van gekomen. Het euvel werd enkele jaren na de oorlog verholpen door de aanleg van een hoofdwatervoorleiding in Anreep en Schieven.¹⁰

Het einde voor het brandspuithuisje van Anreep kwam, nadat de tunnel onder het spoor klaar was en de brandweer dus sneller ter plaatse kon zijn. Al voor het gereed

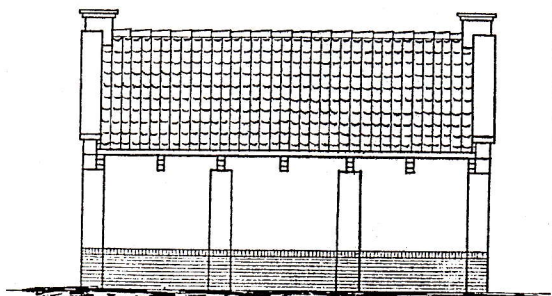

De nieuwbouw in Anreep gezien vanaf de es op een foto uit november 1993. Van links naar rechts ziet men de boerderijen Anreep 16, 14 en 12. Ze werden in de toen moderne trant met het voorhuis naar de weg gekeerd gebouwd. Ze zijn alle drie ook even groot, met vier ramen in de voorgevel en de voordeur in het midden. Bij alle drie is die nu trouwens vervangen door een vijfde raam (foto M.Th. Kraijer-Otjens)

Gemeentewerken
Assen.

Vooraanzicht.

Zijaanzicht.

Bouwtekening van het brandspuithuisje van Anreep. Op de deur stond met bronzen letters 'brandspuit'. Boven de deur zat een sierlijk gevormd ontluchtingsrooster. Aan het metselwerk was veel zorg besteed (Gemeentearchief Assen, archief secretarie, dossier 6994)

komen van de tunnel vroegen B en W op 6 november 1962 aan de commandant van de brandweer of de brandspuithuisjes in de buurtschappen opgeheven konden worden. Het antwoord luidde dat die van Loon en Anreep intact moesten blijven. B en W vroegen daarvoor een verklaring en tevens welke materialen er opgeslagen waren. Dat bleken slangenwagentjes met elk 300 à 400 meter slang, standpijpen, straalpijpen, verdeelstukken enz. te zijn. Voorts schreef de commandant dat hij de huisjes wilde behouden "aangezien beide spuit-huisjes vrij ver van de brandweerkazerne zijn gelegen en de bevolking in geval van brand aldaar de slangen reeds uitlegt in afwachting van de komst van den brandweer - hetgeen enkele keren zeer nuttig is geweest". B en W antwoordden 21 januari 1963 dat zij in afwachting van een definitieve beslissing het onderhoud tot het uiterste beperkt wilden zien. Het einde was zo weliswaar vertraagd, maar van uitstel kwam in dit geval geen afstel: ruim acht jaar later, in augustus 1971, werd het brandspuithuisje van Anreep afgebroken.¹¹

Noten:

1. Gemeentearchief van Assen (GAA), archief brandweer Assen. Zie ook Rijksarchief in Drenthe (RAD), *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 5 juni 1914. Ook onderstaande gegevens zijn, tenzij anders vermeld, aan deze bronnen ontleend.
2. Mondelinge mededeling van H.J. Janssen.
3. GAA, bevolkingsregister 1900-1921.
4. GAA, woningkaarten Anreep 12, 14 en 16.
5. Gesprekken van de auteur met inwoners van Anreep en Schieven in 1992-1993.
6. GAA, dossierarchief, nr. 6994; RAD, archief Gedeputeerde Staten (GS), inv.nr. 56, verslag gedaan door B en W aan de gemeenteraad van Assen over het jaar 1918 en 1919.
7. GAA, dossierarchief, nr. 6994; GAA, bouwvergunning nr. 2157, 14 september 1921; RAD, GS, inv.nr. 56, verslag gedaan door B en W aan de gemeenteraad van Assen over het jaar 1922.
8. RAD, GS, inv.nr. 56, verslag gedaan door B en W aan de gemeenteraad van Assen over het jaar 1927.
9. Als noot 4.
10. GAA, dossierarchief nr. 7003 en 7004.
11. GAA, dossierarchief nr. 6999; GAA,

Stille getuigen

Een beetje rondneuzend in het schitterende boek *In rook opgegaan* van Martin Hiemink en Henk Sprik stuitte ik op een foto van het voormalige lompenpakhuis van de firma Levie. Zou het er nog steeds staan, vlak over de Molenwegsebrug, in de Groen van Prinstererlaan, van de stad uit gezien rechts? Toen ik meer dan twintig jaar geleden daar in de buurt woonde, had

Weggemans er een grote groentetuin en gebruikte hij de schuur als opslagplaats. Het pakhuisje staat er nog, maar is op het eerste gezicht niet van plan hier nog lang te blijven. De ramen beneden zijn zeer kunstig en zeer grondig dichtgemetseld. Vlak ervoor wordt gebouwd, maar voor hetzelfde geld zijn ze daar al jaren geleden mee opgehouden.

Toen de weduwe S.G. Levie dit pakhuis in 1904 liet bouwen, kwam links ervan precies zo'n gebouw voor het sigarenfabriekje van haar zoon Jozef. Nou, fabriekje, op een gegeven moment hadden ze hier maar liefst veertien sigarenmakers aan het werk. Goed van betalen was Levie niet, vertellen Hiemink en Sprik. Levie rolde met zijn sigarenmakers van het ene loonconflict in het andere, tot hij in 1911 met vrouw en kinderen naar Groningen vertrok om de klassenstrijd daar nog eens een keer weer dunnetjes over te doen.

tekst: Bertus
Boivin
foto: Harry Cock

Inhoud

A.J.M. den Teuling

“EENE ZELDZAME VERTONING”

Pastoor Van Kessel en de stichting van de rooms-katholieke
parochie te Assen

pagina 1

OOGGETUIGEN

pagina 10

H. Gras

NONNEN, BOOSWICHTEN EN EEN ONBEKENDE BRIEF UIT 1559

Misvattingen rond de vroegste geschiedenis van Assen
pagina 12

M.Th. Kraijer-Otjens

BRAND IN ANREEP

pagina 19

STILLE GETUIGEN

pagina 25
